

УДК [342.52(438+477.83/.86):37.011]«1919/1922»

Руда О. В.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України (Україна, Львів), oxana.ruda@gmail.com

Освітні питання в діяльності Законодавчого сейму Другої Речіпосполитої (1919–1922)

Простежено діяльність польських, німецьких та єврейських парламентських репрезентацій у Законодавчому сеймі (1919–1922), спрямовану на формування законодавчої бази для уніфікації шкільництва, захист освітніх прав представників різних національностей і покращення матеріального становища вчителів. Головним завданням для польських проурядових парламентарів була уніфікація шкільництва на всіх теренах Другої Речіпосполитої та формування такої освітньої системи, яка б відповідала потребам новоствореної держави. Натомість представники від національних меншин надавали важливого значення розвитку непольського шкільництва, створенню законодавчих підстав для відкриття шкіл з мовами навчання меншин як запоруки збереження національної ідентичності. Їхню законодавчу ініціативу нерідко підтримували депутати від польських партій лівого крила сейму, які виступали за забезпечення дітям навчання рідною мовою.

Ключові слова: Друга Річпосполита, Законодавчий сейм, освітня політика, національні меншини.

Здобуття освіти рідною мовою мало важливе значення для народів, які проживали в Другій Речіпосполитій, оскільки від цього залежало збереження національних традицій, мови та національної ідентичності. Адаже відомо, що нація, яка дбає про розвиток освіти, за жодних обставин не втрапить своєї самостійності. Українське, німецьке та єврейське шкільництво міжвоєнної Польщі розвивалося в складних політичних умовах. Держава спрямувала чималі зусилля до колонізацію меншин, докладаючи значних зусиль до розвитку польськомовного шкільництва. За таких умов, парламентарі від національних меншин спрямували власну законодавчу діяльність на гарантування учням навчання рідною мовою.

Метою статті є простежити діяльність польських, німецьких та єврейських парламентських репрезентацій у Законодавчому сеймі (1919–1922), спрямовану на формування законодавчої бази для уніфікації шкільництва та захист освітніх прав представників різних національностей.

Дослідженню проблем парламентаризму в міжвоєнній Польщі присвячено праці як українських, та і польських дослідників, зокрема, Л. Зашкільняка [1], Р. Романцева [8], С. Рудницького [9], Я. Фаловського [4], Л. Галперна [5], які досліджували роботу Законодавчого сейму, функціонування парламентської системи, законодавчу діяльність окремих парламентських політичних груп. Освітні проблеми в діяльності сейму висвітлює Й. Шабліцька–Жак [17], однак дослідниця лише опосередковано торкалася боротьби послів від національних меншин за шкільництво з рідною мовою навчання.

Вибори до Законодавчого сейму, призначені на 26 січня 1919 р., у силу різних причин, зокрема, через польсько–російську війну 1920 р. та неврегулювання територіально–адміністративного поділу держави, відбулися лише на колишніх теренах Королівства Польського та т.зв. Західної Галичини, де мандати здобули 296 послів. На решті земель до сейму ввійшли

депутати раніше обрані до Пруського сейму, парламенту Німеччини, Галицького крайового сейму, російської Думи. Згодом вибори відбулися в Познаньщині, Білостоцькому та Бельському повітах (червень 1919 р.), на Помор'ї (1920 р.) та Віленщині (1922 р.). Загальна кількість послів зросла до 432 [17, с. 33].

З–поміж польських політичних партій, які ввійшли до сейму, жодна не набрала абсолютну більшість голосів виборців. До правого крила сейму, поряд з Народно–національним союзом (Związek Ludowo–Narodowy, далі – ЗЛН), належала Національно–християнська народна партія (Narodowo–Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe). Центр представляли послі від Польської народної партії «П'яст» (Polskie Stronnictwo Ludowe «Piast», далі – ПСЛ «П'яст»), Національного робітничого союзу (Narodowy Związek Robotniczy) та інших консервативно–ліберальних партій. До лівого крила належали Польська соціалістична партія (Polska Partia Socjalistyczna, далі – ППС), Польська народна партія «Визволене» (Polskie Stronnictwo Ludowe «Wyzwolenie», далі – ПСЛ «Визволене»), Польська народна партія «Лівіця» (Polskie Stronnictwo Ludowe Lewica, далі – ПСЛ–лівіця) тощо [1, с. 449].

Серед національних меншин найчисленніше у сеймі була представлена єврейська громада – 11 послами від п'яти партій: Сіоністської партії в Польщі (Histachdruth ha'Cyjonith be'Polonijah) – 5 послів; партії «Мізрахі» («Merkez Ruhani») – 1 посол; «Поалей Ціон» (Jidisze Socjalistisz–Demokratisze Arbeter Partaj «Poalej Cion») – 1; Єврейська народна партія в Польщі (Jidisze Folks–Partaj in Pojlen) – 2; «Агудас Ізраель» (Agudas Isroel) – 2 [3, арк. 110–111; 7, с. 81]. Оскільки виборів на галицьких і пруських теренах не проводили, то на підставі відповідних розпоряджень до сейму ввійшло ще п'ять послів–євреїв. Через дотримання євреями нейтралітету в польсько–українському конфлікті Леон Райх, якого мав мандат від Львова до сейму не увійшов [9, с. 29; 5, с. 8].

Українці та білоруси своїх клубів у сеймі не мали. Частково їх інтереси представляли клуби ПСЛ «Визволене», ППС, єврейської та німецької громад [17, с. 137]. Німецька меншина в сеймі була представлена двома депутатами від Німецької народної партії (Deutsche Volkspartei) – Йозеф Спікерман і Людвіг Вольф, якого через поганий стан здоров'я у листопаді 1919 р. замінив Оскар Фрізе. Лише після виборів 2 травня 1920 р. на Помор'ї до них долучилося ще шестеро послів від Союзу німецького населення в Польщі (Vereinigung des deutschen Volkstums in Polen) [4, с. 22; 6, 61].

Законодавчий сейм розпочав роботу 10 лютого 1919 р., однак через воєнні події, невизначеність державних кордонів, важку економічну ситуацію в державі тощо, перші дискусії навколо освітніх питань розпочалися у травні 1920 р. Вони стосувалися внесених на розгляд сейму двох законопроектів: про будівництво загальноосвітніх шкіл і про тимчасовий устрій шкільної влади. Законопроект про будівництво шкіл після першого читання був повернений до освітньої комісії, а законопроект про тимчасовий устрій шкільної влади викликав критику діяльності цілого міністерства [17, с. 65]. Найбільше його критикували послі від ПСЛ «Визволене» та ППС, зокрема, за надмірне розширення повноважень міністра віросповідань та освіти і кураторів. Посол від ППС Юліан Смуліковський

наголошував на відсутності розвиненої мережі початкового шкільництва, кваліфікованих учительських кадрів, а також якісних зрушень у відкритті нових типів гімназій. Він вважав, що своєю політикою в освітній сфері уряд загострював міжнародні відносини на південно-східних теренах, оскільки, до прикладу, шкільним інспектором тут міг стати лише прихильник ендеків, а українські та польські вчителі, які підписали декларації виконання своїх обов'язків перед ЗУНР, зазнавали переслідувань [12, с. 15–29]. Посол від ПСЛ «Визволене» Ян Вольницький закидав міністерству віросповідань та освіти (далі – МВіО) те, що воно не вирішило проблему браку підручників, осучаснення навчальних програм, не доклало зусиль до покращення матеріального становища вчителів, натомість збільшило повноваження шкільних кураторів [12, с. 36–49]. 4 червня 1920 р. на 153-му засіданні сейму, попри значну критику послів, закон про тимчасовий устрій шкільної влади був прийнятий польською більшістю. Проти проголосували здебільшого послі від ПСЛ «Визволене», які вважали, що він зашкодить розвитку шкільництва. Також депутати виступили проти поширення його чинності на південно-східні терени, де на той час навіть не було офіційно встановлено кордонів Польської держави [17, с. 68; 13, с. 30–31; 21].

На початку діяльності сейму однією з важливих освітніх проблем, яку парламентарі порушували в поданнях та інтерпеляціях, була розбудова мережі початкового шкільництва. Польські послі з цього приводу внесли низку термінових подань: від Клубу ПСЛ «Визволене» та ППС Я. Вольницький, Ю. Смуліковський, Ядвіга Дзюбінська та ін. внесли подання щодо асигнування урядом коштів на будівництво початкових шкіл; послі від Клубу Католицько-народної партії Юзеф Любельський, Антоні Магакевич та ін. – про негайну відбудову знищених початкових шкіл; послі від ЗЛН вимагали звільнення шкільних приміщень від реквізиції на військові цілі тощо. Водночас, навіть попри те, що 9 липня 1919 р. на 66-му засіданні сейму була схвалена резолюція комісії відбудови краю та фінансово-бюджетної комісії, в якій парламентарі закликали уряд до якнайшвидшої відбудови знищених війною в Галичині шкіл і завершення будівництва нових шкільних приміщень, а 9 липня 1920 р. на 161-му засіданні сейму відбулося перше читання законопроекту про заснування та утримання початкових загальноосвітніх шкіл, через відсутність відповідного законодавства та коштів у державному бюджеті активних зрушень у цій справі до 17 лютого 1922 р., часу прийняття відповідних законів, не відбулося [17, с. 73; 10, с. 38–39; 14, с. 21].

Наступною проблемою, яку намагалися вирішити представники всіх політичних сил у сеймі, було важке матеріальне становище вчителів. Так, 27 травня 1919 р. сейм прийняв закон, який урівняв педагогів початкових шкіл у правах з державними службовцями та запровадив фіксовану заробітну плату, а також систему надбавок. Однак через те, що весь тягар фінансових витрат, пов'язаних з фінансуванням учителів, ліг на гміни, які, зокрема в Галичині, були неспроможні покрити ці витрати, закон не був реалізований. Противники цього закону, зокрема послі від ПСЛ-лівіці та ПСЛ «П'яст», були переконані в тому, що весь грошовий тягар варто покласти не на гміни, а на державний

бюджет. На цьому, зокрема, наголошували посол від ПСЛ-лівіці Францішек Кремпа та депутат від ПСЛ «П'яст» Фелікс Кочур, які виступали за усунення ст. 8 і 9, що стосувалися цього питання. Натомість послі від ППС, зокрема Ю. Смуліковський, вважали, що держава повинна покривати ці витрати лише частково, іншу частину видатків мала взяти на себе гміна. Своєю чергою, депутати від правіці, зокрема Стефан Солтик, наголошували на неможливості перекласти на державний бюджет додаткові фінансові тягари [15; с. 43–44, 46–51; 17, с. 94, 97–98]. Закон про нарахування заробітної плати вчителям публічних шкіл, шкільним інспекторам і заступникам інспекторів був прийнятий 13 липня 1920 р. [19]. Цього ж дня також був прийнятий переважно більшістю голосів закон про заробітну плату вчителів, директорів та інструкторів державних професійних шкіл, семінарій для вчителів професійних шкіл [20].

Менш дискусійним виявився законопроект про заробітну плату вчителів і директорів державних середніх шкіл, учительських семінарій і препаратів, а також шкільних візитаторів. Нечисленні поправки до законопроекту були схвалені більшістю голосів. Натомість закон про заробітну плату професорів, викладачів і навчально-допоміжного персоналу у державних академічних школах, який був схвалений сеймом у другому та третьому читаннях без обговорення, не поліпшив матеріального становища згаданих у ньому груп. Саме тому тиск на уряд з вимогою поліпшити матеріальне забезпечення науковців не припинявся до 31 березня 1922 р., аж до прийняття нового закону, який скасував відмінності між оплатою праці різних професійних груп і зміцнив статус викладачів вищих навчальних закладів [20; 17, с. 100–104].

Сеймові дебати щодо закону про вищі навчальні заклади розпочалися 9 липня 1920 р., після внесення МВіО відповідного законопроекту. Фактично цей закон був прийнятий без суттєвих змін. Більшість проголосувала лише за внесення поправки І. Радзішевського, яка стосувалася чинних приватних вищих навчальних закладів. Поправки до цього закону вносилися двічі у 1921 і в 1922 рр. [17, с. 84–85, 92–93].

З перших днів діяльності Законодавчого сейму на його засіданнях точилися жваві дискусії та політична боротьба навколо проблем, пов'язаних з правовим становищем національних меншин. Правиця на чолі з ЗЛН заперечувала саме право непольського населення нарівні з поляками впливати на вирішення важливих державних проблем. Натомість ліві сили сейму, які відстоювали громадянську рівноправність, неодноразово підтримували вимоги послів від меншин [18, с. 28].

Уперше проблема німецького шкільництва, а саме збереження німецькомовних освітніх закладів, була окреслена у промові Й. Спікермана на 11-му засіданні сейму 7 березня 1919 р. Свій виступ посол розпочав із запевнення в лояльності німецької меншини щодо Польської держави, а єдиною вимогою висунув залишити «в школі, вдома і в церкві ... рідну мову» [6, с. 29]. Таке лояльне ставлення до Польщі характеризувало виступи німецьких послів аж до 1920 р., часу входження до сейму депутатів від Помор'я, які кардинально змінили риторичний виступ. Здобувши більшість у німецькому сеймовому колі, який був перейменований на Німецьке

об'єднання й очолений з Е. Гасбахом, послы почали активно відстоювати права німецької меншини в Польщі. Кардинально змінився тон виступів, які зводилися до скарг і звинувачень у недотриманні Польщею умов Малого Версальського договору 1919 р. Водночас законодавці подали низку інтерпеляцій, які стосувалися проблем німецьких освітніх закладів на теренах Центральної Польщі та Помор'я. Питання пов'язані зі ситуацією в німецькому шкільництві Галичини, окремо не порушувалися. Основною вимогою німецьких послів, як і єврейських, було надання широкої автономії, в межах якої вони погоджувалися підтримувати державну освітню політику [2, с. 78; 17, с. 37]. Зауважмо, що німецькі та єврейські послы, а також, нерідко, представники польської лівіці навзаєм підтримували вимоги один одного. Однак, критикуючи польську владу, в опозицію до правлячих урядів не переходили і здебільшого підтримували урядові законопроекти [4, с. 31, 42–43].

Активну участь послы брали в обговоренні законопроекту про тимчасовий шкільний устрій. Парламентарі від непольського населення та члени лівих польських політичних партій вимагали своїх представників в органах місцевого самоврядування та шкільних радах, зокрема в тих регіонах, де переважали меншини. Проявами дискримінації вони вважали відсутність своїх представників у шкільних радах, ускладнений доступ до польських шкіл, ревізування шкільних приміщень, недостатнє фінансування шкіл меншин тощо. Закон про тимчасовий шкільний устрій, на їхню думку, суперечив статтям Малого Версальського договору в частині гарантування національних і релігійних прав [11, с. 10–53].

Однією з важливих проблем, яку неодноразово порушували послы від різних політичних сил під час сеймових дебатів, була діяльність релігійних шкіл. Парламентарі від єврейського населення, які були найактивнішими щодо цього питання, вимагали дотримання Польщею статей Малого Версальського договору, які гарантували існування релігійних шкіл. Вони сподівалися на фінансову підтримку цих навчальних закладів з боку держави і вважали, зокрема на цьому 1 червня 1920 р. на 152-му засіданні сейму наголошував єврейський посол Самуель Гіршгорн, що національні та релігійні меншини мають самі управляти своїм шкільництвом [11, с. 14–21]. Член ППС Ю. Смуліковський натомість зазначав, що його політична сила висловлюється проти релігійного шкільництва, однак підтримує запровадження релігійного виховання в школах [11, с. 38–39].

Гостру критику єврейських і німецьких послів викликали пункти проекту конституції про релігійні школи, які, на їхню думку, порушували релігійні та національні права непольського населення, забезпечуючи привілейоване становище панівної у Польщі католицької релігії. Зокрема, на цьому у своєму виступі на 217-му засіданні сейму 10 березня 1921 р. наголосив єврейський посол Ісаак Грюнбаум [16, с. 59]. Першим тезу про те, що учнів мають навчати вчителі такого ж віросповідання, запропоновану членом ЗЛН Казимиром Лютославським, у конституційній комісії підтримав єврейський посол Саломон Вайнцигер. Не до кінця усвідомивши, що К. Лютославський мав на меті

розділити учнів різних національностей і заборонити учителям від національних меншин навчати у польських школах, єврейський посол сподівався, що це положення може бути використане на користь єврейського шкільництва [9, с. 98–99]. Ситуацію роз'яснила поправка до ст.121 проекту конституції, внесена на другому засіданні комісії, яка й викликала найбільше критики. У поправці йшлося про те, що винятки, зумовлені надто малою кількістю дітей релігійних меншин чи браком відповідних учительських кадрів, будуть узгоджені окремим законом [17, с. 138–139; 16, с. 71]. За усунення цих положень виступили послы від ППС, ПСЛ «П'яст» і сіоністи, для яких національна освіта була найважливішим тереном реалізації національно-культурної автономії [9, с. 94]. Перші побоювалися запровадження релігійних шкіл, зокрема посол від ПСЛ «П'яст» Владислав Кернік наголосив, що релігійна школа створює гетто, розвиває сепаратизм та ділить державу на різноманітні касти [16, с. 29–30], другі – що реалізація цих статей, з одного боку, призведе до усунення єврейських учителів з державних шкіл і створить претекст для того, щоб не відкривати релігійні школи для національних меншин, а з іншого – що запровадження підтриманого урядом релігійного шкільництва зміцнить позиції ортодоксальних політиків, які виступали проти усунення ст.126, а також унеможливить запровадження прогресивного національного виховання. З огляду на те, що ця проблема спричинила гострі дискусії в сеймі, в остаточному варіанті конституції пункту про релігійні школи не було [16, с. 69–76; 9, с. 99].

Нерідко у полеміці навколо освітніх питань проявлялися відмінності в поглядах єврейських послів: одні з них підтримували розвиток релігійних шкіл, інші – світських з мовою навчання ідиш. До прикладу, ці відмінності увиразнилися при обговоренні 27 січня 1922 р. звіту освітньої комісії щодо законопроекту про створення, утримання та будівництво загальноосвітніх шкіл. Сіоністський посол Ігнаці Шіпер у своєму виступі наголосив на тому, що МВіО зумисне перешкоджає розвитку єврейських шкіл з мовою навчання ідиш, зокрема, не видає концесій чи примусово змінює в них мову навчання. Він звинуватив уряд у підтримці релігійних хедерів та в утисках світського єврейського шкільництва. І. Шіпер наголосив на необхідності збільшення матеріальної та законодавчої допомоги школам з мовою навчання ідиш, яка була недостатньою. Посол від партії «Агудас Ізраель» М. Мендельсон, протестуючи проти висловлювань свого колеги, на засіданні 7 лютого 1922 р. заявив, що «хедери є найсвятішою та найнеобхіднішою виховною інституцією, без якої виховання дітей на євреїв, вірних своїм традиціям, є неможливим» [9, с. 100; 17, с. 139–140]. У подібних заявах свого колеги він убачав наступ на ортодоксальне єврейство.

Послы від національних меншин наголошували на необхідності прийняття закону про публічні загальноосвітні школи для національних і релігійних меншин, а також звертали увагу на спроби уряду відтермінувати його ухвалення. З огляду на це, попри певні суперечності, єврейські послы одностайно підтримали звернення І. Шіпера до уряду з вимогою впродовж двох місяців внести відповідний законопроект. Однак, хоч звернення підтримали послы

від інших національних меншин, сеймова більшість відхилила його [17, с. 140]. Представники меншин самі підготували законопроект про організацію шкіл для національних і релігійних меншин, і 10 лютого 1922 р. єврейські та німецькі депутати внесли його до сейму. У ст.1 законопроекту йшлося про те, щоб «в гмінах, де проживало не менше 40 дітей шкільного віку одної національності або віросповідання, для них були засновані окремі публічні загальноосвітні школи з рідною мовою викладання». Ступінь організації школи мала регулювати ст.6. Відповідно до ст.2, ці школи мали бути включені до загальної шкільної мережі [8, с. 106]. Однак законопроект так і не був прийнятний.

Оскільки в період діяльності Законодавчого сейму німецьке шкільництво перебувало в порівняно кращому становищі, ніж єврейське чи українське, то подань та інтерпеляцій з освітніх питань від німецьких депутатів надійшло менше, ніж, приміром, від єврейських. Подання та інтерпеляції німецьких депутатів, які переважно стосувалися становища приватного шкільництва, підтримували також польські послы від клубів центру в сеймі, зокрема, Міщанського об'єднання, ПСЛ «Пяст», Клубу конституційної праці [4, с. 43].

Важливою проблемою, яку парламентарі порушували на засіданнях сейму, було переслідування шкільництва меншин і закриття культурно-освітніх товариств і організацій, арешти громадських діячів тощо. Так, на прохання українських послів Єврейське коло 8 листопада 1921 р. внесло інтерпеляції про закриття української школи в Тростянці Луцького повіту, про переслідування українських і єврейських шкіл на Волині, реквізицію їхніх приміщень. Це одна інтерпеляція, внесена єврейськими послами 22 квітня 1922 р. на прохання українців, стосувалася закриття філії «Просвіти» в Мацейові [9, с. 41].

Інтереси шкільництва національних і релігійних меншин відстоювали не лише їхні послы, які вносили численні подання та інтерпеляції щодо репресій єврейського, українського, німецького, білоруського шкільництва, переслідувань учителів, невиконання статей міжнародних договорів і Конституції 1921 р., які гарантували права національним меншинам, а й послы від лівого крила польських партій у сеймі. Так, посол від ПСЛ «Визволене» Євстах Рудзінський вимагав чіткого визначення державної політики щодо національних меншин, наголосував на необгрунтованому зменшенні кількості білоруських навчальних закладів. Послы від ППС Антоні Залевський і Станіслав Ланьцуський наводили приклади дискримінації українського шкільництва, звільнення з роботи чи переміщення українських учителів на етнічні польські терени, заміни їх польськими, закриття шкіл [19, с. 140–141].

Варто зауважити, що більшість із численних скарг послів від національних меншин на неналежний розвиток і матеріальну підтримку їхніх освітніх закладів залишилася без відповіді.

Отже, освітнє питання, поряд з економічними та національними проблемами, посідало важливе місце в діяльності Законодавчого сейму. Це було зумовлено тим, що провідні польські парламентські групи намагалися створити законодавчу базу для розбудови польськомовного шкільництва, покликаною прискорити асиміляцію національних меншин шляхом поширення

на них польської культури. Водночас представники єврейської та німецької громад використовували парламентську трибуну для захисту прав та інтересів своїх виборців, зокрема, відстоювали право меншин на навчання рідною мовою та розбудову мережі непольськомовних навчальних закладів як запоруки збереження національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 752 с. // Zashkilniak L. O., Krykun M. H. Istorii Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv. – Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka, 2002. – 752 s.
2. Araszkiwicz F. Szkoła średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918–1932. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972. – 219 s.
3. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Zesp. 322. – Mikrof. B. 18479, Sygn. 2276. – 123 k.
4. Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. – Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 2000. – 425 s.
5. Halpern L. Polityka żydowska w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1931. – Warszawa: Drukarnia Techniczna Spółka Akcyjna, 1933. – 45 s.
6. Hauser P. Mniejszość niemiecka w Województwie Pomorskim w latach 1920–1939. – Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1981. – 290 s.
7. Mendelsohn E. Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym / [z ang. przeł.: A. Tomaszewska]. – Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, cop. 1992. – 354 s.
8. Romantsov R. Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczypospolitej // Studia Żydowskie. Almanach. – 2013. – R.3. – Nr 3. – S.95–137.
9. Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2004. – 473 s.
10. Sprawozdanie Stenograficzne ze 66 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 9 lipca 1919 r.
11. Spraw. Stenogr. ze 150 pos. SU z dnia 28 maja 1920 r.
12. Spraw. Stenogr. ze 151 pos. SU z dnia 29 maja 1920 r.
13. Spraw. Stenogr. ze 153 pos. SU z dnia 4 czerwca 1920 r.
14. Spraw. Stenogr. ze 161 pos. SU z dnia 9 lipca 1920 r.
15. Spraw. Stenogr. ze 162 pos. SU z dnia 13 lipca 1920 r.
16. Spraw. Stenogr. ze 217 pos. SU z dnia 10 marca 1921 r.
17. Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997. – 198 s.
18. Tomaszewski J. Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1990. – 114 s.
19. Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych, inspektorów szkolnych i zastępców inspektorów szkolnych // Dziennik Urzędowy (Dz. U.). – 1920. – Nr 65. – Poz. 434.
20. Ustawa z dnia 31 marca 1922 r. o uposażeniu profesorów i pomocniczych sił naukowych w szkołach akademickich // Dz. U. – 1922. – Nr 28. – Poz. 226.
21. Ustawa z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych // Dz. U. – 1920. – Nr 50. – Poz. 304.

Ruda O. V., candidate of sciences, research fellow of the Center for the Study of Ukrainian–Polish relations, I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, L'viv), oxana.ruda@gmail.com

Educational issues in the Legislative Sejm of the Second Polish Republic (1919–1922)

The article examines activities of the Polish, German and Jewish parliamentary representations in the Legislative Sejm (1919–1922) that were aimed at forming a legislative framework for the school unification, protection of educational rights of representatives of different nationalities and improvement of the teachers' financial status. The main task for the Polish pro-government parliamentarians was to unify schooling in all territories of the Second Republic

and to form such an educational system that would meet the needs of the newly formed state. However, representatives of the national minorities attached great importance to the development of non-Polish schooling, creation of legal grounds for the opening of schools with minority language learning as a guarantee of the national identity preservation. Their legislative initiative was often supported by deputies from the left wing Polish parties of the Sejm who advocated securement for children's learning of their mother tongue.

Keywords: Second Polish Republic, Legislative Sejm, educational policy, national minorities.

* * *

УДК 930.2(438)«15/16»: [284:262.4]

Черкасов С. С.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Запорізький національний університет
(Україна, Запоріжжя), stancherkasov@gmail.com

Польська реформація XVI–XVII ст. у відображенні історичних документів та матеріалів: джерелознавчий аспект

Проаналізовано документальний комплекс джерел з історії польської Реформації. Охарактеризовано інформаційний потенціал, ступінь репрезентативності та політематичність змістовного наповнення обраних джерел, окреслено експертний внесок дослідників до проведення їх наукової розробки. Документи репрезентують ключові риси Реформації у Польщі XVI–XVII ст. та відображають положення політичної програми протестантської шляхти і головні механізми впливу Реформації на формування польського етнополітичного середовища. Визначено, що реформаційні гасла, які активно використовувала протестантська шляхта у політичній боротьбі, сприяли формуванню базових принципів «шляхетської демократії», ключових традицій польського парламентаризму та польської етнополітичної культури вцілому. Особливу увагу приділено аналізу документальних комплексів з історії польської Реформації, що відображають основні етапи розгортання реформаційного руху в Польщі у його взаємозв'язку з ключовими політичними подіями ранньомодерної історії Польщі.

Ключові слова: Реформація, протестантизм, Королівство Польське, історичне джерело, документальний комплекс.

Протестантська Реформація становить комплексне суспільно-політичне явище, в якому закладено ідеологічні, соціальні, політичні та економічні детермінанти трансформаційних зрушень епохи раннього нового часу. Виступаючи невід'ємною складовою історії Східної Європи XVI–XVII ст., Реформація в Польщі сформувала регіональну модель свого розгортання, відмінну від західноєвропейських зразків. Аналіз документального матеріалу цього періоду дозволяє не тільки реконструювати її перебіг, але і визначити масштаб, характер і межі впливу реформаційних перетворень у їх просторово-темпоральних параметрах. Метою нашого дослідження є надання загальної характеристики документального комплексу історичних джерел з історії польської Реформації відповідно до сучасних теоретичних підходів історичного джерелознавства. Актуальність зазначеної теми значно підвищує практична історіографічна відсутність спеціалізованих досліджень, які б на сучасному науковому рівні дозволили здійснити фаховий джерелознавчий аналіз документальної спадщини польського реформаційного руху.

Основним джерелом із дослідження політичної програми реформаційного руху в Польщі виступає сеймова документація, яка представлена передусім сеймовими конституціями – нормативно-правовими актами законодавчого характеру, що фіксували прийняті сеймом рішення. До законодавчого доробку вального

сейму також належать інші акти, затверджені у формі декретів, мандатів, статутів, привілеїв і універсалів, які у поєднанні з сеймовими конституціями репрезентували увесь комплекс сеймових постанов і видавались від імені короля під однією датою [8]. Окремі тексти сеймових конституцій виходили друком, починаючи з 1576 р. Першою спробою видання повного корпусу сеймових документів стало зібрання «Volumina Legum», підготовлене і опубліковане спільними зусиллями членів католицького ордену піарів за ініціативи видавців С. Конарського та Ю. Залуського протягом 1732–1782 рр.

Сеймові акти дозволяють простежити ступінь вагомості протестантського чинника у політичному житті держави, відтворити співвідношення сил католиків та протестантів під час сеймових засідань, простежити зміни правового статусу протестантів, закріпленого сеймовими постановами. Оскільки сеймові рішення мали визначальний вплив на умови перебігу Реформації, дослідження сеймової документації надає можливість встановити характер та хронологічні межі окремих етапів її розвитку. Як базове джерело з історії польського права, сеймова документація містить докладну інформацію про суспільно-політичний розвиток держави, що дозволяє висвітлити перебіг реформаційного руху на тлі історичного контексту його розгортання.

Важливу групу джерел складають акти королівської влади, серед яких особливе місце займають антилютеранські едикти Сигізмунда I. Едикти виступають важливим свідченням про початок поширення реформаційного руху на польських землях. Спрямовані проти експансії та розвитку Реформації, документи фіксували процес її генези, шляхи та масштаб поширення в Польщі відповідно до характеру застосованих запобіжних заходів.

Збір, систематизацію та публікацію значного масиву актів протестантських синодів було здійснено лише у другій половині XX ст. польським істориком Марією Сіпайло за підтримки адміністрації Бібліотеки Варшавського університету з 1966 по 1990 рр. Остання, ставши правонаступницею фондів розформованих під час німецької окупації Польщі бібліотек, отримала у своє розпорядження досить велику частку протестантських синодальних рукописів. Завдяки запровадженню спеціальної програми, фінансування якої було розпочато вже у 1958 р., співробітникам Варшавського університету вдалось зібрати фотокопії рукописів з інших польських і навіть закордонних архівосховищ та бібліотек. Археографічне видання охоплює період з середини XVI по першу третину XVII ст. і складається з чотирьох томів, перший з яких містить матеріали засідань синодів 1550–1559 рр.; другий – 1560–1570 рр.; третій – протоколи малопольських синодів, які відбувались протягом 1571–1632 рр.; четвертий – великопольських 1562–1632 рр. [2].

Значну інформативну цінність для висвітлення розвитку реформаційного руху в Польщі становлять реляції папських нунціошів. Реформація виступила потужним каталізатором становлення з 1555 р. у Польщі інституту нунціатури – спеціального і постійного представництва папських послів, яке стало ключовим елементом римської дипломатії на польських землях.

У 1990 р. інститутом польської історії в Римі було започатковано видання повного корпусу актів